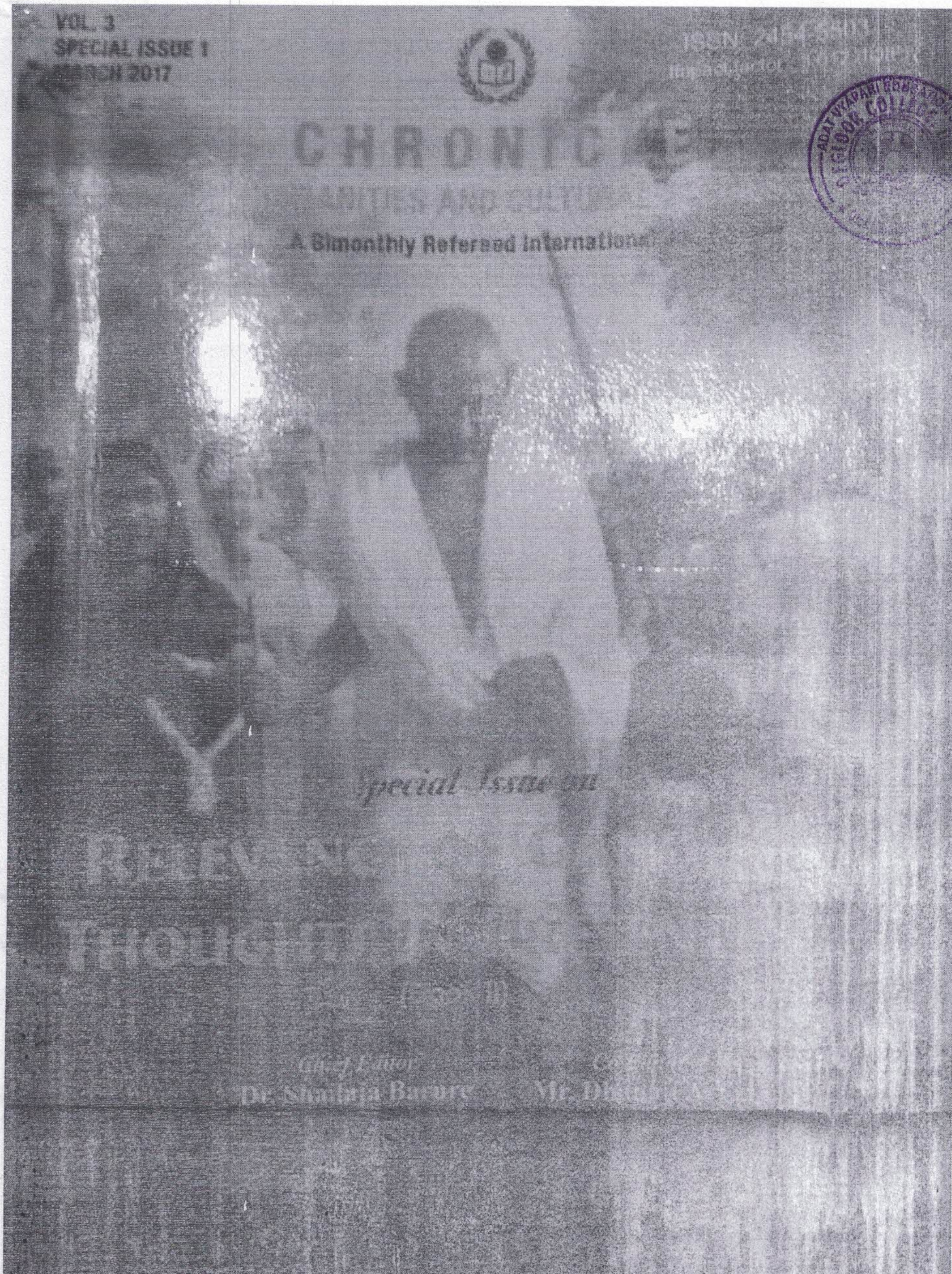

Dr. Anil Chidrawar
I/C Principal
A.V. Education Society's
Degloor College, Degloor Dist.Nanded

SHRI YOGESHWARI EDUCATION SOCIETY'S

SWAMI RAMANAND TEERTH MAHAVIDYALAYA, AMBAJOGAI

(NAAC REACCRIDITED 'B' GRADE)

ADAT VYAPARI EDUCATION SOCIETY'S DEGLOOR COLLEGE, DEGLOOR

ONE DAY INTERDICIPLINARY
NATIONAL SEMINAR ON

RELEVANCE OF GANDHIAN THOUGHTS IN PRESENT ERA

(24 MARCH 2017)

PART-II

CHIEF ORGANIZER

Dr. Pravin Bhosle

I/c Principal,
Swami Ramanand Teerth Mahavidyalaya
Ambajogai Dist. Beed

CHIEF EDITOR

Dr. Shailaja Barure

Director, Gandhian Studies Centre,
Dept. of Political Science,
Swami Ramanand Teerth Mahavidyalaya

CO EDITOR

Mr. Dhanaji Arya

Head Dept. of English
Swami Ramanand Teerth Mahavidyalaya

ORGANIZED BY

GANDHIAN STUDIES CENTRE
SWAMI RAMANAND [illegible]
AMBAJOGAI [illegible]

UNIV[illegible]

Scanned with CamScanner

ADAT VYAPARI EDUCATION SOCIETY'S
DEGLOOR COLLEGE, DEGLOOR
Dist. Nanded

42. आधुनिक काळातील आव्हाने व गांधी विचार/प्रा.आरडले एस.डी / 225
43. गांधी विचारांची प्रस्तुतता व गांधी विरोधकांच्या बदलामागचे राजकारण/
प्रा. डॉ. शामराव महादेव लेंडवे / 227
44. गांधीजींची आरोग्याची किल्ली व तिचा सद्यास्थितील उपयोग /
प्रा.डॉ.अलका प्र.तडकलकर / 233
45. महात्मा गांधीचे राजकीय विचार - एक विश्लेषणात्मक अभ्यास
/ प्रा. बनसोडे पंढरी सोपानराव / 238
46. गांधीजीचे समता विषयक विचार/डॉ रंजनी अनंतराव बोरोळे / 243
47. महात्मा गांधीजींची रामराज्य संकल्पना/ प्रा.राजकुमार आनंदा [illegible] / 24[illegible]
48. महात्मा गांधी यांच्या विचारातील चिरंतन विकासाची प्रासंगिकता
/ डॉ. अरविंद वसंतराव कदम / 250
49. चंपारण्य सत्याग्रहाची शताब्दी आणि म. गांधी/डॉ.ओ.व्ही. लिंगाडे / 256
50. महात्मा गांधी आणि डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर/प्रा. सुरेश कातळे / 2[illegible]
51. गांधी विचारांची सध्याकालीन प्रस्तुतता/ प्रा.डॉ.माधव चोले / 267
52. मराठी साहित्यावर गांधीवादाचा प्रभाव : एक आकलन /
डॉ.गायत्री सोपान गाडेकर / 271
53. महात्मा गांधीच्या विचारातील स्त्री-पुरुष समता /
प्रा. डॉ. शैलजा भारतराव बरूरे / 277
54. महात्मा गांधीजी आणि शाश्वत विकास /प्रा. होळकर [illegible]
55. महात्मा गांधींच्या सत्य, अहिंसा आणि सर्वोदय विचारांची प्रासंगिकता
प्रा. सविता एस. बुरंडे / 289
56. महात्मा गांधीची सत्याग्रह संकल्पना / प्रा.घाडगे रघुनाथ [illegible] / [illegible]
57. Gandhi: Women Empowerment, Breaking the Shackles [illegible]
Rathi Mamata J. / 298
58. *My Experiment with Truth*: A Literary S[illegible]
Dr. Ramesh A. Landage / 302
59. Gandhi Thought in Present Era / Dr. Hattekar V.D. [illegible]
M.B / 310
60. Gandhi Thought in Present Era /
Dr. Hattekar [illegible]

Scanned with CamScanner

५२.

गांधी विचारांची सध्याकालीन प्रस्तुतता

प्रा.डॉ.माधव चोले
राज्यशास्त्र विभाग, देगलूर महाविद्यालय देगलूर, ता.देगलूर जि.नांदेड. 431717
Mob : 9970563385, 08108812727

महात्मा गांधी हे विचार आणि आचारात सुसंगतपणा असणारे व्यक्तिमत्व [illegible] गांधींनी सांस्कृतिक विभिन्नता असणाऱ्या देशाला स्वातंत्र्य मिळवून [illegible] नवभारताची राष्ट्रबांधणी करण्याचे मोठ्या प्रमाणात प्रयत्न [illegible] झाले. गांधीनी आपल्या नवभारतात व्यक्तीचा सर्वांगीण विकास [illegible] असत्यास व्यक्तींना विवेकबुध्दीची स्वायत्तता असणारा शासनमुक्त समाज [illegible] व्यक्तीत भेदविरहीत सामाजिक, आर्थिक समन्वय, [illegible] श्रमाला महत्व असणारा आणि भौतिक चैनविलासापासून [illegible] करणे हे गांधीजींचे साध्य तत्व होते. त्यासाठी गांधीना सत्य, [illegible] विश्वस्तता, सर्वोदय याचा साधन म्हणून वापर करावा असे [illegible] स्वत: व्यवहारातही आणले. गांधी साध्य-साधन तत्वाला [illegible] भ्रष्ट साधनाची परिणीती भ्रष्ट साध्यात होते. साधने विशुध्द [illegible] अधिक वेगाने वाटचाल होईल. याचाच अर्थ उत्तम साध्य [illegible] असावी लागतात.

गांधी विचारांची प्रस्तुतता पाहण्यासाठी सध्याकालीन प्रश्नांची [illegible] आहे. औद्योगिकीकरणांमुळे, शहरीकरणांमुळे पर्यावरण [illegible] परिणाम निसर्ग आणि मानवी आरोग्यावर होत आहे. [illegible] संवर्धनासाठी गांधी विचारांची आवश्यकता आहे. दुसरे [illegible] अधिकाधिक सत्ता, संपत्ती, भौतिक भोगविलासी झाल्यामुळे [illegible] वरचेवर विवेकशक्ति कमी होत आहे. जात, धर्माची [illegible] प्रतिनिधिक लोकशाहीत [illegible] राजकीय [illegible] मानव हा अधिकाधिक [illegible] होत आहे. [illegible] आंतरराष्ट्रीय स्तरावर [illegible], हिंसा वाढत चाललेल्या [illegible] शांततेसाठी अहिंसेची आवश्यकता आहे. तिसरा मुद्दा म्हणजे [illegible] समृध्द व गरिब [illegible] झाला पाहिजे होता. पण [illegible] [illegible] केंद्रीत, [illegible] [illegible] मानवकेंद्रीत [illegible] [illegible] अन्यायकारी [illegible] आहे. [illegible] हिंदुत्ववादी [illegible]

ADAT VYAPARI EDUCATION SOCIETY'S DEGLOOR COLLEGE, DEGLOOR * Dist.Nanded *

राजकारणात सहभाग वाढविण्यासाठी गांधी विचारांची आज नितांत गरज आहे. [illegible] विचाराने हे प्रश्न कसे हाताळता येतील ते पाहू.

उत्पादन पध्दत-छोटया प्रमाणाचा प्रश्न-भांडवलशाहीची [illegible]

आर्थिक निती :- गांधीने भांडवलशाही केंद्रीत अर्थव्यवस्थेवर [illegible] (समीक्षा) खेड्याची स्वयंपूर्णता, स्वायत्तता व स्वावलंबनावर भर [illegible] लहान प्रमाणात करण्यावर व त्याला पुरक म्हणून ग्रामोद्योगावर भर [illegible] विचारांची निकड आहे.

सध्या भांडवली [illegible], [illegible] संपत्ती, शहरीकेंद्रीत धोरण [illegible] झालेली आहेत. उदा : स्मार्ट इंडिया, डिजिटल इंडिया या [illegible] होतात. लोकांना शहरांचे आकर्षण वाढले आहे. शहराकडे [illegible] आहे. पण या शहरीकरणामुळे वाढत्या औद्योगिकीकरणामुळे [illegible] खरे सुख, समाधान, शांती, [illegible]सून दुरावला आहे. सर्वजण [illegible] संपत्ती, [illegible] स्पर्धेत धावत आहेत. एकमेकांबद्दल [illegible] [illegible] श्रेयासाठी, कृतिमागे अर्थ-राजकारणच दिसून [illegible] नाही की, सरकारांनी ग्रामीण अर्थव्यवस्थेबद्दल धोरणे घेतली [illegible] [illegible] गुंतवणूक करायला पाहिजे जी प्रतिष्ठा, ग्रामीण अर्थव्यवस्थेला [illegible] [illegible] मिळाली नाही. त्यामुळे शहरे चकचकीत खेडी ओस [illegible] आहेत. खेडी आणि खेड्यातील अर्थव्यवस्थेला केंद्रभुत मानून [illegible] प्रतिष्ठा मिळवून दिली तर खऱ्या अर्थाने अनेक प्रश्न मिटणार आहेत. [illegible] उद्देश खेड्यात जास्त गुंतवणूक केली तर तिजोरीत भर [illegible] भांडवल आणि उद्योगामुळे तिजोरीत भर पडते, अनेकांना रोजगार [illegible] असले तरी भांडवलशाहीची व्यवस्था अनेक पेच निर्माण [illegible] सरकारला [illegible] खर्च करावा लागतो. भांडवली अर्थव्यवस्था [illegible] स्पर्धा निर्माण करते, शहरात परस्पर मत्सर, द्वेष, हिंसा, [illegible] त्यातुन आत्महत्या, बलात्कार, खुन, दंगली, रक्तपात निर्माण होत [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] या अर्थव्यवस्थेमुळे [illegible] [illegible] [illegible] स्वरूपात [illegible] आहे. [illegible] [illegible] [illegible]. शहरीकरण हे अनेक समस्या [illegible] [illegible] प्रश्न निर्माण झालेला आहे. ग्रामीण अर्थ[illegible] [illegible] आहे.

[illegible]

ADAT VYAPARI EDUCATION [illegible] DEGLOOR COLLEGE, DEGLOOR Dist. Nanded

प्राधान्य देवून जास्तीत जास्त गुंतवणुक, शेती व संबंधीत उद्योगांवर करावी. मोठ्या उद्योगाऐवजी शेतीशी पुरक छोट्या उद्योगधंद्यावर भर द्यावा, शेतकऱ्यांनी आपल्या शेती हा मुख्य व्यवसाय करण्या बरोबरच पुरक व्यवसायही करावेत, त्यामुळे अनेक प्रश्न मिटण्यास मदत होईल. जीवघेणी स्पर्धा असणार नाही. [illegible] न बांधता. छोटी-छोटी धरणे, बंधारे बांधावीत जेणे करुन शेती व्यवसायाला पाण्याचा साठा मुबलक होईल. पण याचा अर्थ सरकार प्रयत्न करीत नाही असा नाही. [illegible] पण फारच तोकडा आहे. शिवाय उद्योग शहरातच स्थापन करण्याऐवजी त्याचे विकेंद्रीकरण करावे. जेथे जो कच्चा माल आहे तेथे उद्योग स्थापन करावीत. [illegible] झाले तर मानव केंद्रीत व्यवस्था, पर्यावरण पुरक व्यवस्था निर्माण होईल.

सत्याग्रही मार्गाने राज्यसंस्थेला विरोध :- गांधीने परकीय [illegible] जूलुम आणि अन्यायाविरुध्द लढण्याचे, अहिंसात्मक साधन म्हणून सत्याग्रहाचा वापर केला. सत्याग्रहाचा अर्थ असा की "सत्याची प्रस्थापना [illegible] हेतुने केलेली अहिंसात्मक कृती होय". या अर्थाच्या अशा [illegible] सध्या उपलब्ध अर्थराजकीय चौकटीतील व्यवहारिक राजकारण [illegible] या प्रश्नांचा विचार सत्याग्रही राजकारणांची प्रस्तुत शोधतात [illegible] अहिंसात्मक मार्गानेच सत्याग्रही कृती केली पाहिजे या [illegible] सत्यापर्यंत जावून पोहाचता. गांधींच्या मतानुसार सत्याग्रही [illegible] आत्मसंयमन, ब्रम्हचर्य, शाकाहार, कृत्रिम बनावट सभ्यतेपासून [illegible] अपरिहार्य जोपासणे, कर्मयोग आचरणे इत्यादी गुण असावे [illegible] वापर वैयक्तिक तसेच सामुहिक पातळीवर करता येते. आणि [illegible] सत्याग्रह हा सामाजिक हितासाठीच करावा. वैयक्तिक लाभासाठी [illegible] करण्यासाठी करु नये, संपूर्ण अहिंसेचाच मार्ग अनुसरला पाहिजे. [illegible] शोषाही पाळली पाहिजे. गांधींनी सत्याग्रही मार्गात, आत्मशुध्दी [illegible] सविनय कायदेभंग करणे, हरताळ, बहिष्कार, हिजरत, उपोषण [illegible] करावा असे सांगितले.

[illegible] भांडवलशाही समाजाच्या प्रस्थापित अर्थराजकीय [illegible] राजकारण घडवू पाहत आहेत या सामाजिक व्यवस्थेत [illegible] सांस्कृतिक, सत्ता व संधीच्या विषम [illegible] [illegible] असतात. भांडवली समाज [illegible] [illegible] प्रभुत्वशाली [illegible] [illegible] इतर [illegible] [illegible] राज्यसंस्था [illegible] हस्तक्षेप [illegible] [illegible] केंद्रस्थानी असते.

अशा व्यवस्थेत सत्याग्रही व्यक्तीने समुहाने भांडवलशाही चौकटीत राज्यसंस्थेची भुमिका ओळखून शोषितांच्या बाजूने हस्तक्षेप करावा हे करत असतांना अहिंसात्मक व नैतिक आधारावर सत्याग्रह करण्यात यावा अशी आजची गांधी सत्याग्रही प्रस्तुतता ही भांडवली अर्थराजकीय चौकटीत आवश्यक आहे. उदा : नर्मदा बचाव आंदोलन- मेधा पाटकर, अण्णा हजारेंचे जनलोकपालांचे आंदोलन, [illegible] आंदोलन, नरेंद्र दाभोळकरांचे आंदोलन, अलिकडचे मुस्लीम [illegible] आरक्षणाचे आंदोलन हे याच चौकटीत चालु आहेत.

शांततावाद - अहिंसा :- सर्वच धर्मांनी अहिंसा एक महत्वाचे मुल्य मानले आहे परंतु महात्मा गांधीनी या मुल्याला सामाजिक व राजकीय [illegible] जीवनाप्रमाणेच सामाजिक व राजकीय जीवनात सत्य [illegible] करण्याचा एकमेव मार्ग म्हणून त्यांनी अहिंसेचा पुरस्कार केला [illegible] व्यक्तीस शारिरीक किंवा मानसिक इजा न पोहोचवणे म्हणजे नकारात्मक [illegible] प्रतिपक्षावर विरोधकावर किंवा शत्रुवर प्रेम करणे म्हणजे भावात्मक अहिंसा [illegible] प्रकार सांगितले. त्यांची अहिंसेची व्यापक संकल्पना होती [illegible] शत्रुत्वाची भावना बाळगणे. यामुळे अहिंसेच्या तत्वाला [illegible] त्यांचे म्हणणे होते: अहिंसक होण्यासाठी आत्मशक्ती, [illegible] अहंकार व अट्टहासही नको, विनम्रता आणि धारिष्ट्याची आवश्यकता असते.

गांधी अहिंसक मार्गाचा वापर अन्याय शासनाविरुध्द देशांतर्गत [illegible] [illegible] प्रसंगी, परकिय आक्रमणाविरुध्द आणि [illegible] संघटीत करणे शक्य आहे असे सांगतात ते त्यांनी प्रत्यक्षात [illegible] दाखविले. गांधीचा हिंसेला नकार, युध्दाला नकार देवून अहिंसेच्या [illegible] सार्वत्रिक शांतता प्रस्थापित करण्याचे सांगतात. गांधीच्या [illegible] 1960, 1970 च्या दशकात [illegible] देशात अहिंसात्मक मार्गाची [illegible] चळवळ सुरु [illegible] [illegible], शस्त्र-अस्त्र स्पर्धा वाढून हिंसात्मकता वाढलेली [illegible] [illegible] मुख्यतः विशेषतः विकसनशील देशात नागरी [illegible]

[illegible]

… DEGLOOR COLLEGE … Dist. Nanded

Scanned with CamScanner

युध्द रोखायची असल्यास पंचशील तत्वे याचा वापर करून तसेच नाम (अलिप्ततावादी चळवळ) चा वापर करून रोखला येते.

विकेंद्रीकरण, राजकिय-आर्थिक सत्तेचे :- गांधीच्या आदर्श राज्यांचा मुळ आधार खेडे राहतील, प्रत्येक खेडे स्वावलंबी, स्वयंपूर्ण व स्वायत्त असेल या [illegible] राजकीय-आर्थिक सत्तेचे विकेंद्रीकरण राहिले. उत्पादन केंद्रीत, सत्ताकेंद्रीत, राजकीय व्यवस्थेऐवजी मानव केंद्रीत सत्तेसाठी-राजकीय सत्तेचे विकेंद्रीकरण आवश्यक [illegible] गांधी विचारावर आधारीत संविधान अनुच्छेद 40 मध्ये राजकीय [illegible] विकेंद्रीकरणासाठी पंचायत राज व्यवस्थेची तरतूद केलेली असून 2 ऑक्टोबर 1959 मध्ये भारतात पंचायत राज व्यवस्थेची स्थापनाही [illegible] पंचायतराजला स्थानिक स्तरावर निर्णय घेण्याचा अधिकार मात्र [illegible] म्हणूनच अण्णा हजारे यांनी ग्रामसभा हिच संसद करण्यासाठी [illegible] आहेत. सरकारने गांधी विचारावर आधारित ग्राम स्वराज्यासाठी अनेक कायदे [illegible] आहेत.

गांधी राजकिय सत्तेच्या विकेंद्रीकरणाबरोबरच उपयुक्ततावादी [illegible] अर्थशास्त्राला नकार देवून भांडवलशाहीच्या केंद्रीत व्यवस्थेला विरोध [illegible] गांधीच्या समाजव्यवस्थेत प्रमुख स्थान शेतीला व शेतीशी पुरक [illegible] उद्योग, ग्रामोद्योगाला आहे. गांधीच्या मते शेती ही सहकारी पध्दतीने [illegible] करून शेतीस पुरक ठरणाऱ्या ग्रामोद्योगासारख्या हस्त व्यवसायांना [illegible] पाहिजे. त्यामुळ खेडी आपल्या आवश्यक गरजा पूर्ती करतील. [illegible] नोकरीसाठी इतरत्र जावे लागणार नाही व बेकारी नष्ट होईल. [illegible] भोगविलासी जीवनांचा लोकांना कंटाळा आलेला आहे. शहरी जीवनाने अनेक समस्यांना जन्म दिलेला आहे. अशा समस्यापासून सुखी [illegible] खेड्यातच आहे म्हणून आता परत खेड्याकडे चला असे म्हणावे [illegible]

पर्यावरणवाद :- गांधीजींच्या मते औद्योगिकरणांमुळे, शहरीकरण [illegible] धोक्यात आले आहे. त्याचा परिणाम निसर्ग आणि मानवी [illegible] प्रमाणावर झालेला आहे आणि त्यातून अनेक प्रकारांच्या [illegible] आहेत. या औद्योगिकीकरणामुळे, शहरीकरणामुळे अनेक [illegible] सुरक्षिततेचा, स्वच्छतेचा प्रश्न, [illegible] वृक्षांच्या तोड [illegible] असमान [illegible]

[illegible] व वित्तहानी होत [illegible]

[illegible] गांधी म्हणतात [illegible]

[illegible] शेतीवर आधा [illegible]

[illegible] प्रोत्साहन [illegible]

[illegible]

ADAT VYAPARI EDUCATION SOCIETY'S DEGLOOR COLLEGE DEGLOOR * Dist. Nanded *

Scanned with CamScanner

शोषण होणार नाही. पर्यावरणाला पूरक जीवन जगता येईल. पर्यावरणाला [illegible] अशी छोटी-छोटी धरणे बांधावेत. त्यामुळे शेतीचा विकासही होईल [illegible] संरक्षणही होईल. गांधींच्या या पर्यायी धोरणामुळे पर्यावरण संरक्षण [illegible] शहरीकरणाचे दोष कमी होतील.

हिन्दू - मुस्लीम ऐक्य :-भारतात स्वातंत्र्यापूर्व आणि स्वातंत्र्यानंतरच्या काळात हिंदू-मुस्लीम जमातवादी राजकारणाची प्रवृत्ती परस्परविरोधी वाढीस लागलेली [illegible] त्याचा विपरीत परिणाम भारताच्या राष्ट्र बांधणीवर झालेला दिसतो. [illegible] जमातवादी राजकारण वाढीस लागण्याचे कारण दोन्ही धर्मात असलेली [illegible] आणि मूलतत्त्ववादी प्रवृत्ती होय. गांधींनी जमातवादी [illegible] सर्वधर्म समभावाच्या विचाराची मांडणी केली. गांधींच्या या विचारांची [illegible] आहे. गांधींच्या मते दोन्ही धर्मातील जमातवादी प्रवृत्ती कमी करण्यासाठी [illegible] आदान-प्रदान करणे आणि एकमेकांची मने जिंकणे आवश्यक आहे. [illegible] कमी होत जाईल. दुसरे म्हणजे गांधी आपल्या सर्वधर्म समभावात [illegible] भर देतात. त्यांच्या मते दोन्ही धर्मातील अंतर्गत अन्याय [illegible] असून हे वाईट गोष्टींसाठी दोन्ही धर्मावर टिका करून [illegible] करतात. आज या विचारानुसार दोन्ही धर्मातील कट्टरवादी [illegible] तत्वे नष्ट करावेत.

गांधी विचारांनुसार भारतीय पुरुषप्रधान व्यवस्थेत स्त्री [illegible] सांस्कृतिक अधिकाररहित आहे. या तिच्या परावलंबामुळे [illegible] जीवन जगण्यास असमर्थ ठरली आहे. आज स्त्रीयांना [illegible] राजकीय सुविधा (राखीव जागा) दिल्या असल्या तरी [illegible] राजकिय हक्क भोगू शकत नाही. गांधी स्त्रीयांना स्वयंपूर्ण [illegible] तिला आर्थिकदृष्ट्या सबल बनविण्यासाठी तिला [illegible] बनवावे, जीवनाच्या प्रत्येक क्षेत्रात पुरुषांबरोबरची [illegible] आर्थिक सबल झाली की राजकिय दृष्ट्याही सबल होईल.

संदर्भ सूची :-

1) [illegible] सुहास [illegible], राज्यशास्त्र कोष.

2) [illegible] समाजशास्त्र कोष.

3) Mahatma Gandhi and [illegible], World focus-August 2019

4) [illegible] Bhattacharya, August [illegible] Gandhis [illegible] Scenario, World Focus, Page No. [illegible]

5) Dr. [illegible] Gallapalli, [illegible] World Focus Page [illegible]

6) [illegible] Paper, August [illegible] Page No. 578, 581 [illegible]

Dr. Anil Chidrawar
I/C Principal
A.V. Education Society's
Degloor College, Degloor Dist.Nanded